

8. Economy and finance companies [teach. guidances . for students. HI . teach. bookmark .] / LN Stepasyuk , NM Sulima , AV Velichko ; Ed. VK Zbarskoho and VI Matsybyory ; Nat. University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. - К : КОМПРІНТ , 2013. – 335 p.
9. https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm - офіційний сайт Державної служби статистики України.
10. Чирва Р. ЄС відчиняє двері для українських товарів [Електронний ресурс] / Р. Чирва. – Режим доступу : <http://www.psv.org.ua/arts/Tema/view-2197.html>.
11. Шпичак О.О. Оподаткування експорту-імпорту продукції рослинництва та продуктів її переробки / О. О. Шпичак. - К. : ННЦ ІАЕ, 2004. - 258 с. - Бібліогр.: с. 240-254.
12. Саблук П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. - №. 5 – С. 3-16.
13. The economy of agricultural enterprises : Textbook Andreychuk С. - К. : KNEU, 2013.
14. Лупенко Ю.О. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 26-38.
15. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) [Electronic resource]. – Mode access: <http://unctad.org/>.
16. Могилат М.Г. Земельна власність та збереження і підвищення родючості ґрунту сільськогосподарських підприємств / М.І. Могилат // Дніпропетровський держ. аграрно-екон. ун-т / Ефективна економіка [Електронний ресурс] / М.Г. Могилат. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4686>.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2016 р.

*

УДК 339.137.2.012

*М.М. ІЛЬЧУК, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН, завідувач кафедри організації агробізнесу
І.А. КОНОВАЛ, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства в Україні

Постановка проблеми. Сприятливі агрокліматичні умови України забезпечують сільськогосподарським підприємствам значну конкурентну перевагу у виробництві продукції скотарства. Проте конкурентоспроможність цієї галузі визначається не лише агрокліматичними умовами, а й наявністю технічних, технологічних, економічних і організаційних умов для виробництва і реалізації продукції, що задовольняє вимоги переробних підприємств. Застаріла матеріально-технічна база, нерозвинена галузева інфраструктура, недостатньо гнучка система науково-технічного, виробничого, матеріально-технічного й комерційного співробітництва як усередині галузі, так і з іншими галузями в країні, нераціональна галузева структура, неефективна система розподілу продукції зумовлюють низький рівень кон-

курентоспроможності вітчизняної галузі скотарства. Основними проблемами, які існують нині в галузі та потребують розв'язання, є: скорочення поголів'я великої рогатої худоби й обсягів виробництва продукції; низька якість молока, яке надходить на переробку; падіння попиту на молочну продукцію на внутрішньому ринку та зменшення обсягів її експорту; низька ефективність виробництва продукції скотарства; недосконала система племінної справи й відтворення стада та неефективний механізм її державної підтримки; низький рівень наукового супроводу впровадження інноваційних технологій виробництва продукції; непослідовна державна підтримка розвитку галузі тощо. Розв'язання цих проблем потребує розробки та реалізації дієвої програми підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства, яка б містила систему заходів виробничого, маркетингового, організа-

© М.М. Ільчук, І.А. Коновал, 2016

ційного, фінансово-інвестиційного, інформаційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання теорії, методології й практики конкурентоспроможності підприємств присвятили свої праці зарубіжні вчені Г. Ассел, І. Ансофф, Ф. Едجوорт, М. Ерлих, Ф. Котлер, Г. Минцберг, М. Портер [9,10], А. Сміт, Е. Хекшер, Г. Хотелінг, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер [14] та інші.

Проблема забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства знайшла відображення в роботах вітчизняних науковців П.С. Березівського [1], С.М. Кваші [2], Ю.О. Лупенка [5], М.Й. Маліка [6], В.М. Микитюка [7], П.Т. Саблука [12], І.І. Червена, О.Г. Шпикуляка [13] й ін.

Водночас залишаються недостатньо вивченими питання впливу процесів інтенсифікації, концентрації, спеціалізації виробництва, кон'юнктури ринку молока та молочної продукції на ефективність виробництва продукції скотарства й вибору ефективних напрямів підвищення конкурентоспромож-

ності та формування конкурентних переваг сільськогосподарських товаровиробників.

Мета статті – оцінка сучасного стану розвитку галузі скотарства, виокремлення чинників, які формують конкурентоспроможність її продукції, визначення їх впливу на ефективність виробництва продукції, обґрунтування підходів до вибору ефективних напрямів підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства являє собою процес, який потребує управління на основі стратегічного підходу. Для побудови ефективної системи управління конкурентоспроможністю продукції потрібно виявити та проаналізувати всю систему її чинників, їхній взаємозв'язок, взаємодію між собою як у процесі виробництва, так і на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Протягом 2000–2014 років обсяг виробництва молока в Україні в усіх категоріях господарств скоротився на 12,0% – із 12,7 до 11,1 млн т (табл. 1).

1. Основні показники розвитку скотарства в Україні

Показник	Рік				
	2000	2011	2012	2013	2014*
Виробництво молока в усіх категоріях господарств, тис. т	12657,9	11086,0	11377,6	11500,5	11132,8
У т. ч. в с.-г. підприємствах	3668,7	2245,9	2535,3	2585,6	2647,5
Надходження молока в підприємства, що займалися його переробкою, тис. т	4412,8	4615,1	4716,4	4570,2	4646,6
У т. ч. від с.-г. підприємств	1577,2	2030,1	2277,7	2325,1	2428,2
Виробництво яловичини і телятини (у забійній масі) в усіх категоріях господарств, тис. т	754,3	399,1	388,5	427,8	412,7
У т. ч. в с.-г. підприємствах	305,2	97,0	97,3	110,5	98,4
Поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств (на кінець року), тис. гол.	9423,7	4425,8	4645,9	4534,0	3884,0
У т. ч. в с.-г. підприємствах	5037,3	1510,6	1506,5	1437,5	1310,2
Поголів'я корів в усіх категоріях господарств (на кінець року), тис. гол.	4958,3	2582,2	2554,3	2508,8	2262,7
У т. ч. в с.-г. підприємствах	1851	583,7	575,2	565,4	529,2
Рівень рентабельності (+), збитковості (-) виробництва молока, %	-6,0	18,5	2,3	13,6	11,0
Рівень збитковості (-) виробництва продукції вирощування великої рогатої худоби, %	-42,3	-24,8	-29,5	-43,3	-35,9

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та частини зони проведення антитерористичної операції.

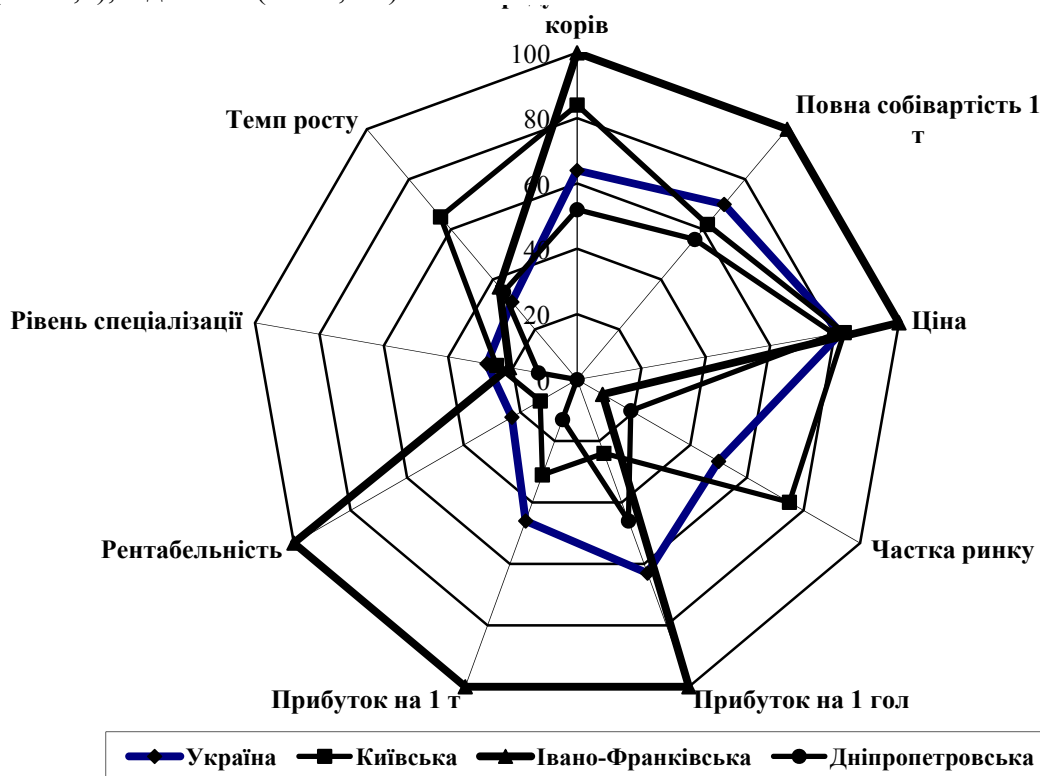
Джерело: Сільське господарство: Стат. зб. – К. : Державна служба статистики України (за відповідні роки).

За цей період виробництво молока у сільськогосподарських підприємствах зменшилося на 27,8%. У господарствах населення виробляють переважну кількість молока – 76,2% його загального обсягу в 2014 році.

За аналізовані роки виробництво молока зросло у Вінницькій (на 30,1%), Закарпатській (на 13,7%), Миколаївській (на 6,5%), Полтавській (на 38,3%) та Черкаській (на 6,2%) областях. Найбільше зниження обсягів виробництва молока спостерігалось у Львівській (на 41,8%), Дніпропетровській (на 31,6%), Київській (на 31,3%), Запорізькій (на 24,5), Одеській (на 23,8%) областях.

Основною причиною зменшення обсягів виробництва молока як у цілому по Україні, так і в регіонах є скорочення поголів'я корів. За даними Держслужби статистики України, за 2000-2014 роки поголів'я корів у країні скоротилося на 44,4%, а в сільськогосподарських підприємствах – на 71,4%.

Високим рівнем конкурентоспроможності виробництва молока відзначаються підприємства Харківської області, які мають найвищий її індекс, що графічно являє собою площу багатокутника, радарями якого є показники конкурентоспроможності (рис.) [3].

Багатокутник конкурентоспроможності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах окремих областей України, 2014 р.

Джерело: Розроблено авторами.

Упродовж 2010–2014 років в Україні кількість підприємств, які займалися виробництвом молока, зменшилася з 3741 до 2802, або на 939 підприємств. Проте спостерігається концентрація виробництва молока. Якщо в 2010 році було лише 44 великих підприємства молочного напрямку, що мали понад 1000 корів, то в 2014-му – 63 підприємства.

Рівень товарності молока в Україні досить низький. Якщо сільськогосподарські підприємства реалізують близько 93% виробленого молока, то господарства населення –

лише 23,0 %. У 2014 році в Україні лише 41,7% від усього виробленого молока надійшло на промислову переробку: від сільськогосподарських підприємств – 2428,2 тис. т, від господарств населення – 1737,0, від інших господарських структур – 451,7 тис. т [8].

Наявні обсяги виробництва молока останніми роками в межах 12,2-11,1 млн т забезпечує споживчий попит населення в молочних продуктах у середньому на рівні 205-223 кг на одну особу в рік. При цьому структура молочної продукції зазнала сутте-

вих змін унаслідок зниження купівельної спроможності населення. Так, на внутрішньому ринку у 2014 році спостерігалось скорочення виробництва та споживання твердих сирів. Водночас зросла частка обробленого молока, вершків, сухого знежиреного молока й казеїну. Крім того, в Україні було вироблено 114 тис. т вершкового масла (в 2013 р. – 89 тис. т) [4]. Молочний ринок розподілився на користь тих його суб'єктів, які вчасно змогли зорієнтуватися та утримати обсяги експорту, тоді як деякі молочні підприємства втратили свою частку ринку.

Незважаючи на ембарго Російської Федерації, загальна кількість експортованої молочної продукції з України у 2014 році не зменшилася порівняно з 2013 роком. При цьому частка Росії значно знизилася, проте зросла частка таких країн СНД, як Білорусь і Казахстан, а також інших країн (в останніх – зросла з 7% в 2013-му до 17% у 2014 році й збільшилася на 38 млн дол.). По країнах Митного союзу відбулося зниження частки експорту молочної продукції порівняно з 2013 роком. У 2014 році українські виробники змінили структуру експорту. Так, відчутно скоротилася частка сирів (з 10 до 6%), згущеного молока, кисломолочних продуктів. Проте збільшилася реалізація на зовнішні ринки вершкового масла – в 3,7 раза, сухого молока – в 2,2 раза, технічного казеїну – на 73%. При цьому імпорт молочної продукції скоротився з огляду на те, що через девальвацію гривні імпортна молочна продукція стала дорожчою.

Девальвація національної валюти у 2014 році та зменшення попиту на продукцію скотарства на внутрішньому ринку, яке пов'язане зі зниженням купівельної спроможності населення, зумовили падіння цін на молоко у доларовому еквіваленті в Україні у II кварталі 2015 року до 19 центів/кг [11]. Виробництво молока в значній кількості підприємств і в господарствах населення стало збитковим. Як наслідок, поголів'я великої рогатої худоби станом на 1 червня 2015 року порівняно з аналогічною датою минулого року зменшилося на 8,0% – до 4 млн 429,1 тис. гол., а поголів'я корів – на 6,5% – до 2 млн 274 тис. гол. [4].

Зупинити падіння цін (у доларовому еквіваленті) на молоко можна лише збільшенням обсягу його експорту. Найперспективнішими є ринки Азії та Африки, що пояснюється великим попитом порівняно з європейськими країнами, де українська молочна продукція недостатньо конкурентоспроможна. Отже, для виправлення цієї ситуації необхідно комплексно й системно запроваджувати заходи, які забезпечать підвищення продуктивності корів, високу ефективність галузі та поліпшення якості молочної продукції.

Позитивною тенденцією 2014 року стало поліпшення якості молока. Сільськогосподарськими підприємствами реалізовано його гатунку «екстра» 9,2%, вищого – 33,8% і першого гатунку 51,5% від загального обсягу [8]. Наприклад, підприємствами Київської області реалізовано молока гатунку «екстра» 29,6% та вищого гатунку 36,0% від загального обсягу.

Водночас у підприємств 11 областей у 2014 році не було вироблено молока гатунку «екстра». А в Івано-Франківській, Кіровоградській, Одеській і Чернівецькій областях не було закуплено молока навіть вищого гатунку.

У господарствах населення переробними підприємствами закуповується 83,6% від загального обсягу молока II гатунком. Молоко вищого гатунку становить лише 0,1%. Якщо порівнювати українське молоко вищого гатунку з європейським, то за кількістю соматичних клітин допускається їх більше в чотири рази, за бактеріальним обсіменінням – у десять разів. Лише молоко гатунку «екстра» відповідає вимогам європейського законодавства.

Таким чином, конкурентоспроможність продукції скотарства – це результат реалізації виробничих, маркетингових, інноваційних, економічних, організаційних та інших можливостей підприємства, регіону, галузі та країни в цілому.

Розробка напрямів підвищення конкурентоспроможності продукції передбачає формування конкретних заходів і визначення обсягу витрат, необхідних для їх запровадження.

Важливим чинником щодо продукції скотарства є концентрація поголів'я тварин на фермах та висока питома вага великих скотарських підприємств у структурі виробництва м'яса й молока (табл. 2).

Концентрація виробництва дає змогу впроваджувати науково розроблені технології утримання та годівлі тварин, а також ефективні, раціональні технічні засоби для комплексної механізації всіх виробничих процесів, використовувати високопродуктивні породи тварин.

Дані таблиці 2 показують, що збільшення концентрації поголів'я корів на фермах у сільськогосподарських підприємствах України в 2014 році сприяло підвищенню економічної ефективності виробництва молока. У підприємствах, які мали до 1500 корів, зі збільшенням їх поголів'я на фермах відбувалося послідовне зниження собівартості й

зростання ціни реалізації 1 ц молока, у тих, які мали понад 1500 гол., спостерігається зниження економічних показників виробництва молока. Висока конкурентоспроможність продукції скотарства була у підприємств, які утримували від 1000 до 1500 корів. Вони мали найвищі показники продуктивності тварин і ціни реалізації 1 т молока, величини прибутку з розрахунку на 1 т молока.

Дані таблиці 2 вказують також про відсутність прямої залежності між обсягами державної підтримки й такими показниками, як продуктивність, обсяги виробництва та реалізації продукції скотарства, рівень рентабельності її виробництва, що зумовлює низьку ефективність державних програм фінансової підтримки галузі скотарства й нераціональне використання коштів.

2. Групування сільськогосподарських підприємств України (включаючи фермерські господарства*) за поголів'ям корів, 2014 р.

Показник	Групи підприємств за поголів'ям корів					Разом
	до 200	200-499	500-999	1000-1499	понад 1500	
Кількість підприємств у групі	974	508	181	37	37	1737
Поголів'я корів, тис. гол.	86,6	152,1	116,1	42,3	120,5	517,6
Поголів'я корів на одне підприємство, гол.	89	299	641	1144	3257	298
Річний надій на корову, кг	3589,5	4799,4	5948,4	6345,5	5233,2	5082,1
Поголів'я молодняку ВРХ і тварин на відгодівлі, тис. гол.	149,9	237,3	183,8	57,7	126,1	754,8
Річна продукція вирощування на голову молодняку ВРХ, кг	143,8	172,6	206,9	221,1	215,4	186,1
Повна собівартість 1 т молока, грн	3321,2	3191,5	3212,0	3195,3	3478,3	3282,5
Ціна реалізації 1 т молока, грн	3360,6	3583,3	3695,8	3840,5	3707,1	3645,2
Прибуток на 1 т молока, грн	39,4	391,8	483,8	645,2	228,8	362,7
Повна собівартість 1 т живої маси реалізованих тварин, грн	21106,8	20907,4	21556,2	22877,3	22474,9	21549,6
Ціна реалізації 1 т живої маси, грн	13195,8	13337,0	13678,9	13428,0	13210,6	13377,1
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства, %	-15,1	-3,1	0,3	3,2	-4,5	-3,6
У т.ч. : молока	1,2	12,3	15,1	20,2	6,6	11,0
продукції вирощування	-37,5	-36,2	-36,5	-41,3	-41,2	-37,9
Кошти державної підтримки розвитку скотарства, млн грн	300,3	239,8	518,7	57,2	166,1	1282,2
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства з урахуванням коштів державної підтримки, %	4,0	4,6	18,2	8,3	1,6	7,6

* Фермерські господарства, які звітують за формою № 50-сг.

Джерело: Розраховано авторами на основі даних статистичної форми № 50-сг.

На розвиток галузі скотарства суттєво впливають процес поглиблення спеціалізації та оптимізація виробничої структури ско-

тарських підприємств. Оптимізація дає можливість визначити оптимальні параметри виробничих систем скотарських підпри-

емств, що забезпечують збалансований розвиток сільськогосподарських галузей, наявних промислових виробництв, поглиблення спеціалізації, створення умов для раціонального використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів, впровадження інноваційних технологій виробництва продукції рослинництва й тваринництва. Групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем спеціалізації виробництва продукції скотарства за даними 2014 року показує, що найбільш конкурентоспроможну продукцію виробляють підприємства, які мають рівень спеціалізації виробництва продукції скотарства від 40 до 80%. Джерелами конкурентних переваг у цих підприємствах є, передусім, масштаб виробництва та економія витрат на корми завдяки використанню побічної продукції рослинництва й продукції від її переробки.

Важливим чинником конкурентоспроможності молока в сільськогосподарських підприємствах є підвищення надою на корову (табл. 3).

Незважаючи на те, що протягом 2000–2014 років середньорічний надій молока зріс майже у 3,2 раза, він залишається ще недостатньо високим. Тому основним стратегічним напрямом розвитку скотарства є підвищення продуктивності молочного стада. Ни-

зка продуктивність корів зумовлена хворобами та яловістю корів, недостатнім рівнем годівлі, недоліками в організації виробництва й селекційно-племінній справі.

Дані таблиці 3 показують, що з підвищенням рівня надою молока на корову в сільськогосподарських підприємствах відбувалося послідовне зниження собівартості та підвищення ціни реалізації 1 т молока, що забезпечило зростання величини прибутку з розрахунку на 1 т реалізованого молока. Така тенденція сприяла підвищенню рівня рентабельності виробництва молока. Якщо у підприємствах із середньорічним надоєм на корову до 3500 кг виробництво молока було збитковим, то у тих, в яких надій становив понад 3500 кг, рівень рентабельності виробництва молока послідовно підвищується – від 1,1 до 24,4%.

Для виявлення чинників та їх рівнів, які забезпечують ефективне виробництво молока, було проведено групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем рентабельності, яке показало, що у 2014 році майже у 40% підприємств із загальної їх кількості, які займаються виробництвом молока, виробництво цієї продукції було збитковим і ними було вироблено 27,3% загального обсягу молока (без урахування повернення ПДВ).

3. Групування сільськогосподарських підприємств України (включаючи фермерські господарства*) за рівнем надою молока на корову, 2014 р.

Показник	Групи підприємств за річним надоєм на одну корову, кг					Разом
	до 3500	3500-4999	5000-6499	6500-7999	понад 8000	
Кількість підприємств у групі	741	432	329	163	72	1737
Середній рівень спеціалізації підприємств на виробництві продукції скотарства, %	31,1	28,7	34,5	39,6	45,0	32,5
Поголів'я корів, тис. гол.	134,1	114,0	140,8	90,9	37,8	517,6
Поголів'я корів на одне підприємство, гол.	181	264	428	558	525	298
Річний надій на корову, кг	2514,7	4282,3	5721,4	7208,3	9104,9	5082,1
Поголів'я молодняку ВРХ і тварин на відгодівлі, тис. гол.	139,7	186,7	226,7	134,0	67,7	754,8
Річна продукція вирощування на голову молодняку ВРХ, кг	156,9	168,8	183,7	232,3	210,5	186,1
Повна собівартість 1 т молока, грн	3336,6	3496,7	3342,3	3114,9	3115,9	3282,5
Ціна реалізації 1 т молока, грн	3145,4	3535,5	3673,5	3817,6	3870,0	3645,2
Повна собівартість 1 т живої маси реалізованих тварин, грн	20158,9	22540,5	22018,4	21722,1	20457,6	21549,6
Ціна реалізації 1 т живої маси, грн	13177,4	13235,5	13499,6	13589,1	13410,0	13377,1
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства, %	-17,3	-13,6	-4,2	8,6	10,4	-3,6

У т.ч. : молока	-5,7	1,1	9,9	22,6	24,2	11,0
продукції вирощування	-34,6	-41,3	-38,7	-37,4	-34,4	-37,9
Кошти державної підтримки розвитку скотарства, млн грн	347,7	111,8	262,3	467,1	93,4	1282,2
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства з урахуванням коштів державної підтримки, %	3,3	-8,9	3,2	27,3	17,6	7,6

* Фермерські господарства, які звітують за формою № 50-сг.

Джерело: Розраховано авторами на основі даних статистичної форми № 50-сг.

Основною причиною збитковості виробництва молока у цих підприємствах став низький рівень продуктивності корів (у середньому 4027,9 кг) при досить високих виробничих витратах на корову. При цьому у структурі витрат корми становили лише 41,8% загальних витрат. Результати досліджень показали, що виробництво молока може бути прибутковим при продуктивності корів понад 4500 кг.

У 2014 році рівень рентабельності виробництва молока понад 45% мали 175 підприємств. На прибутковість виробництва молока позитивно впливає, крім продуктивності корів, також кількість поголів'я. Так, у підприємствах, які мали рівень рентабельності понад 45%, річна продуктивність корів була найвищою із виділених груп (6167,5 кг), а поголів'я корів на одне підприємство становило 382 гол. при середньому стаді по підприємствах України 300 гол.

На конкурентоспроможність продукції скотарства суттєво впливає кон'юнктура ринку. Дослідження залежності попиту, місткості ринку й обсягів продажу молочної сировини сільськогосподарськими підприємствами в Україні у 2014 році здійснювалося з використанням методів економіко-математичного моделювання.

Для побудови математичних моделей попиту та пропозиції на ринку молочної сировини використовували базу даних Державної служби статистики України, яка була сформована на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств, які звітували за формою № 50-сг у 2013-2014 роках.

Математична функція кривої пропозиції молочної сировини за 2013 рік має вигляд:

$$y = 2376,3868 + 32,0578^x, \quad (1)$$

де x – обсяг пропозиції, млн т;

y – ціна, яку фактично одержує підприємство, грн/т.

Математична функція кривої пропозиції молочної сировини за 2014 рік при тих же позначеннях має вигляд:

$$y = 2113,4318 + 21,3136^x. \quad (2)$$

Ціна ринкової рівноваги встановлюється на основі зведення кривих попиту й пропозиції.

Для моделювання поведінки молокопереробних підприємств використовували лінійну функцію загального типу:

$$Y = a - bp,$$

де Y – обсяг споживання молочної сировини, т;

p – ціна, грн/т.

Лінія попиту на молочну сировину в 2013 році має вигляд:

$$Y = 3,38 - 0,00034 * p. \quad (3)$$

Лінія попиту на молочну сировину в 2014 році:

$$Y = 3,868 - 0,00047 * p. \quad (4)$$

Результати досліджень показали, що якщо в 2013 році сільськогосподарськими підприємствами із загального обсягу реалізованої молочної сировини зі збитком було реалізовано 6,0% продукції (з урахуванням повернення ПДВ), то в 2014-му – вже 10,1%. У 2015 році закупівельна ціна на молоко в сільськогосподарських підприємствах порівняно з 2014 роком через зменшення попиту на продукцію скотарства на внутрішньому ринку, яке пов'язане зі зниженням купівельної спроможності населення, зросла лише на 13,4% при базовій інфляції 34,7%. Розрахунки доводять, що за 2015 рік при середньорічній закупівельній ціні молока 4,61 грн/кг у сільськогосподарських підприємствах 25-30% його обсягу буде вироблено зі збитком. Щоб утримати закупівельну ціну молока протягом 2015 року на рівні 8,05-8,2 грн/кг (середній рівень цін у Польщі),

Україні потрібно було б щомісячно експортувати близько 80–85 тис. т молока та молочних продуктів у перерахунку на молоко [11].

Важливим напрямом підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції скотарства є інноваційний розвиток галузі, який передбачає: використання високопродуктивних і технологічних груп порід худоби; впровадження енергозберігаючих технологій виробництва кормів, утримання й годівлі тварин; застосування ефективних систем доїння та управління стадом, ефектив-

них і відносно недорогих схем лікування; дотримання нормативних вимог та принципів до контролю виробництва та якості продукції.

Головною причиною низького рівня конкурентоспроможності галузі скотарства в Україні є те, що вона порівняно з іншими галузями сільського господарства – одна із найбільш капіталомістких і має довготривалий термін окупності інвестицій, який становить 6–15 років залежно від умов та варіантів вкладення коштів (табл. 4).

4. Показники ефективності інвестування капіталу в проект будівництва і реконструкції товарної ферми на 800 корів (річний надій на корову – 7500 кг)

Показник	Варіанти* інвестування при реалізації молока за ціною 5349,6 грн/т				Варіанти інвестування при реалізації молока за ціною 8053,6 грн/т			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Інвестиції – всього, млн грн	153,65		119,42		150,7		115,94	
У т.ч. в основний капітал	127,53		99,14		127,53		99,14	
Виробництво молока (фізична маса), т	6000,0							
Виробництво продукції вирощування (жива маса), т	226,3							
Виручка від реалізації продукції скотарства, млн грн	40,64		40,64		56,62		56,62	
Собівартість реалізованої продукції, млн грн	25,40		24,44		25,55		24,60	
ПДВ, млн грн	2,87		2,94		5,50		5,58	
Виручка після сплати ПДВ, млн грн	37,77		37,70		51,12		51,04	
Прибуток, млн грн	12,37		13,25		25,57		26,45	
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства, %	48,72		54,22		100,06		107,52	
Рівень рентабельності виробництва, %: молока	73,29		80,25		159,35		169,71	
продукції вирощування (жива маса)	13,49		17,61		12,79		16,86	
Дисконтований період окупності проекту (при ставці дисконтування 8%), міс.	192	149	161	115	92	68	72	55

* I Будівництво ферми без часткового відшкодування коштів.

II Будівництво ферми за умови відшкодування 50% вартості будівництва ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову.

III Реконструкція ферми без часткового відшкодування коштів.

IV Реконструкція ферми за умови відшкодування 50% вартості будівництва ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову.

Джерело: Розраховано авторами.

У таблиці 4 представлені результати розрахунків ефективності інвестування капіталу в проект будівництва й реконструкції товарної ферми на 800 корів за умови часткового відшкодування коштів відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 884 від 28 жовтня 2015 року та без відшкодування коштів підприємству.

Крім того, ефективність реалізації проектів розраховували за двома варіантами заку-

півельних цін на молоко: при першому – ціна 5349,6 грн/т відповідала рівню цін для сільськогосподарських підприємств на початок 2016 року; при другому – ціна 8053,6 грн/т відповідала середньому рівню цін у країнах ЄС за 2015 рік у гривневому еквіваленті [11].

Результати досліджень показують, що при існуючих закупівельних цінах на молоко в Україні термін окупності інвестицій у

будівництво молочних ферм становить понад 12 років, а в реконструкцію цих ферм – понад 9 років. При підвищенні закупівельних цін в Україні до рівня цін у країнах ЄС термін окупності інвестицій у будівництво й реконструкцію молочних ферм становить близько 6–8 років.

Висновки. Основними причинами зменшення обсягів виробництва продукції скотарства в Україні є: падіння попиту на її продукцію на внутрішньому ринку через зниження купівельної спроможності населення; втрата частини та неможливість швидкої переорієнтації на нові зовнішні ринки молока й молочної продукції внаслідок низької якості її сировини; висока порівняно з іншими галузями сільського господарства капіталомісткість галузі та тривалий термін окупності інвестицій, які потребує галузь для її відродження.

Найвищий рівень конкурентоспроможності продукції скотарства мають великотовар-

ні підприємства з поголів'ям понад 500 корів з їх середньорічною продуктивністю більше 6000 кг молока. Впровадження інноваційних технологій виробництва продукції скотарства, подальше освоєння міжнародних ринків, нарощування зовнішньоторговельного потенціалу вітчизняних виробників галузі на основі введення міжнародних стандартів якості у процесі виробництва, переробки й реалізації продукції сприятиме зменшенню терміну окупності інвестицій у будівництво нових і реконструкцію існуючих ферм з 10–15 до 6–8 років.

Крім того, в державі слід відпрацювати механізм економічних відносин галузі скотарства з іншими галузями та сприяти підвищенню концентрації виробництва за рахунок створення умов розвитку інтеграційних процесів у скотарстві й суміжних із ним виробництв, розвитку кооперації господарств населення, які виробляють продукцію скотарства.

Список використаних джерел

1. *Березівський П.С.* Конкурентоспроможність молокопереробних підприємств: теорія, методика, практика: моногр. / П.С. Березівський, А. М. Железняк. – Львів, 2008. – 198 с.
2. *Кваша С.М.* Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С.М. Кваша, Н.Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99-104.
3. Конкурентоспроможність продукції скотарства і птахівництва України в системі євроінтеграції: моногр. / М.М. Ільчук, І.А. Коновал, І.В. Мельникова та ін. – К.: Вид-во ТОВ «Агар Медіа Груп», 2015. – 322 с.
4. *Кравченко Л.О.* Итоги работы молочной отрасли в 2014 году: взгляд эксперта / Л.О. Кравченко // Молочная индустрия. – 2015. – № 31. – С. 10–11.
5. *Лупенко Ю.О.* Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 28-36.
6. *Малік М.Й.* Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія та механізми: моногр. / М.Й. Малік, О.А.Нужна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
7. *Микитюк В.М.* Відродження галузі скотарства в умовах ринкових трансформацій: моногр. / В.М. Микитюк. – Житомир: Вид-во «Житомирський нац. агроекологічний ун-т», 2012. – 508 с.
8. Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства за 2014 р.: стат. бюлетень // Державна служба статистики України; відповід. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2015. – 29 с.
9. *Портер М.* Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 716 с.
10. *Портер Е. Майкл.* Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
11. Середньомісячні ціни на молоко в деяких країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://milkua.info/uk/avgmilkprices/>.
12. *Саблук П.Т.* Стан і напрями розвитку аграрної реформи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С. 10-17.
13. *Шпикуляк О.Г.* Формування конкурентоспроможності в аграрній економіці / О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобійник, О.В. Овсянніков // Агроінком. – 2007. – № 9–10. – С. 4–8.
14. *Шумпетер Й.* История экономического анализа: В 3-х т.; под ред. В.С. Автономова; пер. с англ. – СПб.: Экономическая школа, 2001. – Т. 3. – 1184 с.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2016 р.

*